

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 21 (2023)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.21.7

Anna Dymmel

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID 0000-0003-3532-3590

Biblioteka w ziemiańskim dworze w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku w świetle inwentarza Wincentego Wyźgi

Badania nad księgozbiorami ziemiańskimi w XIX w., mimo pojawiających się opracowań, nadal pozostają obszarem wymagającym eksploracji. Przede wszystkim przedmiotem zainteresowania pozostawały znaczniejsze kolekcje zawierające m.in. cenne rękopisy, stare druki, mapy, ryciny, obrazy, znajdujące się w siedzibach rodowych lub należące do znanych bibliofilów i kolekcjonerów¹. Natomiast mniej uwagi poświęcano domowym biblioteczkom gromadzonym przez właścicieli niewykazujących szczególnych zainteresowań bibliofilskich, ale przecież pozostających w obszarze kultury druku z racji wykształcenia i przynależności do ówczesnej warstwy oświeconej². Liczne luki dotyczą badań księgozbiorów ziemiaństwa Królestwa Polskiego, w tym Lubelszczyzny. Rozproszenie domowych zbiorów w czasie burzliwych wydarzeń dziejowych, mających miejsce w XIX i XX w., szczególnie w okresie II wojny światowej i po jej zakończeniu, nie sprzyjało podejmowaniu systematycznych ba-

---

1 B. Horodyski, *Zarys dziejów Biblioteki Ordynacji Zamoyskich*, [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, red. K. Budzyk, A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1951, s. 259–341; K. Maleczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*, Warszawa 1974; K. Korzon, *Polskie biblioteki fundacyjne okresu zaborów*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1981, t. 17, s. 255–261; A. Mężyński, *Wielkoziemiańskie biblioteki publiczne w Polsce w latach 1772–1918*, „Roczniki Biblioteczne” 2002, t. 46, s. 211–242; G. Bąbiak, *Sobie, ojczyźnie, potomności.... Wybrane problemy mecenatu kulturalnego elit na ziemiach polskich w XIX w.*, Warszawa 2010; H. Tchórzewska-Kabata, *Pod znakiem światła. Biblioteka Ordynacji Krasińskich 1844–1944*, Warszawa 2010; J. Reizes-Dzieduszycki, *Działalność kolekcjonerska i bibliofilska przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa polskiego przełomu XVIII i XIX wieku: Działalność, Dzieduszyccy, Baworowscy*, [w:] *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 258–269; B. Kamińska-Czubała, *Zbiory Piotra Moszyńskiego. Biblioteka szlachecka w dobie romantyzmu*, Kraków 2019.

2 J. Kozińska-Chachaj, *Księgozbiory ziemiańskie na Lubelszczyźnie w XIX i XX wieku*, „Bibliotekarz Lubelski” t. 47, s. 61–74; M. Sobol-Kiełbana, *Księgozbiór Zbyszewskich i Iżyckich w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Juliusza Słowackiego w Tarnowie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 161–181.

dań. Jednak na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych możliwe jest poznanie obecności książki w domowym wyposażeniu ziemiańskich dworów.

Celem badań jest przedstawienie księgozbioru należącego do ziemianina Wincentego Wydźgi z Raciborowic położonych w okręgu hrubieszowskim w guberni lubelskiej. Warto podkreślić, że księgozbiór należał do szczególnie obszernych, na co wskazują znane źródła notarialne z okresu międzypowstaniowego z terenu Lubelszczyzny³. Z uwagi na zróżnicowaną zawartość stanowi dobry przykład biblioteczki ziemiańskiej spełniającej różnorodne funkcje: poznawcze, użytkowe, rozrywkowe, estetyczne. Warto także zwrócić uwagę, iż jest to interesujący przypadek księgozbioru domowego, nieaspirującego co prawda do miana bibliofilskiej kolekcji, ale uformowanego przez ogólniejsze wzorce wynikające z funkcjonowania kultury książki w środowisku oraz praktyczne potrzeby zamożniejszego domu ziemiańskiego. Nie bez znaczenia mogą pozostawać indywidualne zainteresowania i potrzeby właściciela⁴. Jak stwierdziła Barbara Kamińska-Czubała, powołując się na Karola Głombiowskiego, mogą istnieć związki pomiędzy zainteresowaniami czytelnickimi a intensywnością gromadzenia druków o określonej tematyce, chociaż weryfikacja tej tezy poprzez poznanie świadectw lektury jest znacznie utrudniona z powodu braków źródłowych⁵. Podobnie współczesne podejście do badań nad księgozbiorem historycznymi skłania do traktowania domowych biblioteczek jako wskaźnika horyzontów intelektualnych osób spoza elit umysłowych⁶. Ustalenie źródeł intelektualnych inspiracji ziemiaństwa, w tym roli księgozbiorów, ma istotne znaczenie z racji oddziaływania tej warstwy na kulturę i społeczeństwo i z pewnością zasługuje na opracowanie⁷.

Domowe księgozbiory z reguły ulegały rozproszению w XIX i XX w., a ich wartość znana jest obecnie jedynie dzięki spisom inwentarzowym, które traktowane są jako wartościowe źródło do badań nad kulturą książki⁸. Podobnie w prezentowanym przypadku o istnieniu księgozbioru świadczą źródła archiwalne. Podstawę źródłową stanowi inwentarz sporządzony przez notariusza Ignacego Rzeszotarskiego działającego w obrębie guberni lubelskiej w latach 1849–1864.

3 A. Dymmel, *Rola książki historycznej w kształtowaniu tożsamości narodowej w XIX wieku w świetle domowych księgozbiorów inteligencji, ziemiaństwa i duchowieństwa Królestwa Polskiego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, t. 17, s. 63.

4 B. Kamińska-Czubała, *Zbiory Piotra Moszyńskiego. Biblioteka szlachecka doby romantyzmu*, Kraków 2019, s. 6–8.

5 B. Kamińska-Czubała, *Zbiory*, s. 15–16; K. Głombiowski, *Problemy historii czytelnictwa*, Wrocław 1966, s. 70.

6 N. Furrer, *Buch besitz und geistiger Horizont. Zur Rekonstruktion frühneuzeitlicher Privatbibliotheken*, „Z badań nad Książką i Księgozbiorem Historycznymi” 2016, t. 10, s. 79–94.

7 E. Różycki, *Z dziejów księgozbiorów i zainteresowań czytelnickich ziemian polskich na dawnych południowo-wschodnich Kresach w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *O etosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelnickiej*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 160.

8 K. Migoń, *Problematyka źródłoznawcza w bibliologii*, „Studia o Książce” 1985, t. 15, s. 3–38; B. Bieńkowska, *Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad czytelnictwem*, „Studia o Książce” 1989, t. 18, s. 65–75; M.J. Pedraza Gracia, *Lector, lecturas, bibliotecas...: El inventario como fuente para investigación historia*, „Annales de Documentación” 1999, nr 2, s. 137–158.

Dokument, podobnie jak i inne akta spisane przez rejenta, znajduje się w obszernym zespole „Notariusze miasta Lublina”, obejmującym księgi pochodzące z lubelskich kancelarii, poczynawszy od powołania notariatu w Lublinie w 1810 r. do 1950 r.⁹ Inwentarz pozostałości po Wincentym Wydźdze sporządzany był od 27 grudnia 1853 r./ 8 stycznia 1854 r. Obszerny akt notarialny, mimo iż umieszczony w księdze obejmującej akta spisane w danym roku, został oddzielony okładką, co nie było powszechną praktyką. Dokument zawierał, zgodnie z wymogami określonymi w ustawie notarialnej z 1808 r. wprowadzonej w Księstwie Warszawskim i regułami przedstawionymi w *Organizacji notaryuszów y szkół prawa z dodatku do kodeksu cywilnego francuskiego* (Warszawa 1808), niezbędne elementy tj. datę, miejsce wykonania, imię, nazwisko notariusza i dane dotyczące stron oraz obecnych świadków pod rygorem nieważności. Podpisanie dokumentu nastąpiło 27 stycznia/7 lutego 1854 r.

O samym właścicielu nie ma zbyt wielu informacji. Wincenty Wydźga urodził się około 1779 r., był synem sędziego ziemskiego bełskiego Pawła i Wiktorii z Rostkowskich Wydźgów. W 1800 r. ożenił się z Dominiką z Drohojowskich (1780–1842)¹⁰, dziedziczył Raciborowice z przyległościami Kormanów i Zaniże w okręgu hrubieszowskim, dożywotnio posiadał dobra Trzeszczany należące do Feliksy Estkowej. Pełnił funkcję prezesa zebrań obywatelskich Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w gubernii lubelskiej, należał też do resursy obywatelskiej w Lublinie powstałej na przełomie lat 1839/1840, skupiającej okolicznych właścicieli ziemskich oraz inteligencję i nielicznych obywateli miejskich¹¹. Nie stronił zatem od aktywności społecznej, jednak, jak można przypuszczać, wiele uwagi poświęcał działalności gospodarskiej, pozostawiając majątek w wyjątkowo dobrym stanie. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na specyfikę hrubieszowskiego środowiska. To na tym obszarze powstało i działało Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie – unikatowa organizacja o charakterze fundacji założona przez Stanisława Staszica w 1816 r., wyróżniająca się efektywnością gospodarowania¹². Nie bez znaczenia pozostawało sąsiedztwo z ordynacją Zamojskich, gdzie wprowadzano liczne nowości dotyczące przemysłu rolnego i gospodarstwa wiejskiego. Wydźga przynajmniej ostatnie chwile życia, z racji choroby, spędził w Trzeszczanach pod troskliwą opieką szwagrostwa Hipolita Józefa i Feliksy Estków – przyrodniej siostry żony. Warto wspomnieć, opisując towarzyski i rodzinny krąg Wincentego Wydźgi, że rodzina Estków znana była z tradycji wojskowych i patriotycznych. Z pewnością babka Hipolita – Anna Estkowa, zarazem siostra Tadeusza Kościuszki – podtrzymywała narodową legendę, ponadto liczni członkowie rodziny uczestniczyli w powstaniu kościuszkowskim i następnie już na obczyźnie służyli w Legionach. Sam Hipolit brał udział w powstaniu listopadowym. Po upadku powstańczego zrywu osiadł w majątku i skupił się na sprawach gospodarskich, wprowadzając nowatorskie

9 Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Akta notariusza w Lublinie Ignacego Rzeszotarskiego 1854, akt 390.

10 [On-line:] <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.498303> – 31.05.2023.

11 A. Szwarz, *Resursy w Królestwie Polskim (1820–1863)*, „Przegląd Historyczny” 1980, t. 71, nr 1, s. 32–35.

12 J. Panasiewicz, *Materiały do dziejów Towarzystwa Rolniczego hrubieszowskiego w Archiwum Państwowym w Zamościu*, „Archiwariusz Zamojski” 2008, t. 7, s. 90–100.

rozwiązania, m.in. hodowlę owiec i przede wszystkim zakładając pierwszą na Lubelszczyźnie cukrownię w 1840 r.¹³ Wincenty Wydźga nie pozostawił potomstwa. W akcie ostatniej woli z 29 kwietnia/11 maja 1853 r. swój majątek przeznaczył bratankowi Bogusławowi Wydźdze – synowi Antoniego i Heleny Wydźgów, zadbał także o legaty dla pozostałych licznych krewnych¹⁴. W szczegółowo spisany inwentarzu wyliczono pozostałości pogrupowane w oddzielne kategorie: kapitały, wierzytelności, inwentarz i trzoda na folwarku, pojazdy, ponadto wymieniono przedmioty składające się na wyposażenie dworu: srebra, szkło, meble, popiersie Aleksandra I i Juliana Ursyna Niemcewicza, zegary, lampy, różne przedmioty w gabinecie (w tym dwa kompasy i barometr), lustra, porcelana, fajans, obrazy, naczynia kawiarniane, naczynia kuchenne, apteczka, instrumenty i przedmioty muzyczne (w tym paka, „w której trzydzieści kajetów nut”), książki, ponadto zboże, materiał drzewny, gorzelnia i inne przedmioty gospodarskie oraz dobra ziemskie (wycenione na co najmniej 22 500 rubli sr). W inwentarzu wyszczególniono łącznie 59 kategorii dóbr, ponadto uwzględniono stan czynny niepewny w kwocie 2194 rsr i 75 kopiejek. Ogółem stan czynny pewny wynosił 110 940 rsr i 94 kopiejki, natomiast stan bierny, w tym legaty, obliczono na kwotę 14 460 rsr i 24 kopiejki.

W inwentarzu, jako odrębną kategorię pozostałości, notariusz wymienił książki stanowiące własność ziemianina. Księgozbiór, w świetle znanych źródeł notarialnych z okresu międzypowstaniowego z terenu Lubelszczyzny, należał do tych szczególnie obszernych. Złożony z 584 dzieł w 1219 tomach niemal dorównywał największym zbiorom, m.in. bibliotece Franciszka Niesiołowskiego znajdującej się w Józefowie nad Wisłą czy księgozbiorowi Karoliny i Jana Nepomucena Jezierskich z Garbowa¹⁵. Wyróżniał się też wielkością w zestawieniu z księgozbiorami ziemiaństwa innych części Królestwa Polskiego znanymi z akt notarialnych¹⁶. Z uwagi na sposób sporządzania inwentarza trudno określić, w jakim pomieszczeniu przechowywano książki. Wiadomo natomiast, że wśród mebli należących do Wydźgi znajdowały się „etażerka, czyli szafka z czterema półkami olszowa”, „szafka mała na gazety mahoniowa”, etażerka brzożowa i liczne szafy.

Interesująco przedstawia się struktura językowa zgromadzonego księgozbioru. Choć nieznacznie dominowały druki polskojęzyczne, stanowiące ponad połowę biblioteki (51,88%), to jednak wyraźnie widoczna jest obecność publikacji zagranicznych. Obecność piśmiennictwa w językach obcych była typowa dla środowisk zamożnego i średniozamożnego ziemiaństwa oraz warstw wykształconych, umożliwiając poznawanie dorobku europejskiej nauki i literatury w języku oryginału. Główną część, bo ¼ całości, stanowiły wydawnictwa w języku francuskim (25,51%), nieco mniej, bo 17,29%, przypadało na książki niemieckie, dodatkowo

13 A. Boniecki, *Herbarz polski, cz.1 Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, Warszawa 1902, t. 5, s. 234; B. Mardofel, *Hipolit Estko (1800–1957) i fabryka cukru w Tarzymiechach*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2010, t. 7, s. 289–310.

14 APL, Akta notariusza w Lublinie Ignacego Rzeszotarskiego 1853, akt 330.

15 A. Dymmel, „Nabożne, szkolne, światowe”. *Biblioteczki lubelskich ziemianek w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Na co dzień i od święta. Książka w życiu Polaków XIX–XX wieku*, red. D. Jarosz, A. Chamera-Nowak, Warszawa 2015, s. 189–208.

16 C. Erber, *Dzieje książki na Kielecczyźnie w latach 1795–1865*, Kielce 1996, s. 212–253.

księgozbiór urozmaicały wydawnictwa w języku włoskim (3,9%) i już nieliczne druki łacińskie (1,19%). Z racji kulturowego oddziaływania popularnością cieszyły się publikacje w języku francuskim i niemieckim, przy systematycznym spadku liczby książek po łacinie. Jednocześnie rozwój krajowego rynku wydawniczego, stopniowy rozkwit rodzimej twórczości literackiej i naukowej z różnych dziedzin oraz systematycznie pojawiające się przekłady ułatwiające recepcję idei, nauki, literatury zachodnioeuropejskiej zachęcały do zapewniania domowych biblioteczek publikacjami w języku polskim.

Warto także zwrócić uwagę na miejsce wydania zebranych druków, stanowiące konsekwencję wspomnianej powyżej struktury językowej, a także odzwierciedlające stan ówczesnego rynku wydawniczego. Adres wydawniczy okazał się urozmaicony, licznie pojawiały się książki z krajowych ośrodków położonych na ziemiach poszczególnych zaborów, bogaty okazał się także zestaw druków opublikowanych w innych ośrodkach europejskich. Najczęściej druki pochodziły z oficyn znajdujących się w Warszawie, która nie tylko w pierwszej połowie XIX w. stanowiła centrum drukarstwa na ziemiach polskich (175), następnie z Paryża (123), gdzie koncentrował się francuski przemysł wydawniczy, ponadto z Krakowa (31), Wiednia (24), Lipska (22), Wilna (17) Lwowa (15) i Wrocławia (15). Nie zabrakło książek wydanych w mniejszych ośrodkach Królestwa, tj. Lublinie, Kaliszu, Łowiczu, Radomiu, pojedyncze tytuły zostały opublikowane w ośrodkach innych zaborów: w Poznaniu, Gdańsku, Lesznie, Wschowie, ponadto w Berdyczowie i Brzegu. Dość licznie występowały księgi łoczone w niemieckich ośrodkach znanych z tradycji wydawniczych, tj. w Berlinie, Königsbergu, Stuttgardzie, Dreźnie, Weimarze, Halle, Baden, Bonn, Kolonii, Augsburgu, Carlsbadzie, Frankfurtu i innych. Wymieniono pojedynczo książki opublikowane w odległej Bazylei, Zurychu, w Genewie, w Hadze i w Pradze. Natomiast druki włoskojęzyczne wyłoczone we Florencji, Mediolanie, Rzymie i w Bassano, jednorazowo wspomniano Lyon, ponadto kilkakrotnie w adresie wydawniczym widniały Grodno, Moskwa, Petersburg, Ryga i inne.

Należy także omówić strukturę chronologiczną księgozbioru. W tym przypadku warto podkreślić przede wszystkim obecność dziewiętnastowiecznych edycji, sugerującą stosunkowo nieodległy czas gromadzenia biblioteki, jak można przypuszczać, wynikający ze starań o zaopatrzenie w aktualne pozycje. Z lat 1800–1815 pochodziło niemal 22% publikacji, znaczna część druków ukazała się w okresie od 1816 do 1830 r. (40,59%), a w kolejnych dekadach po powstaniu listopadowym powstało 23,27% druków. Księgozbiór wzbogacany był, co trzeba podkreślić, nowościami do chwili śmierci właściciela. W ostatnich latach życia ziemianina do domowej biblioteki wpłynęły rozważania o tematyce ekonomicznej *Banki prowincjonalne szkockie* w tłumaczeniu Andrzeja Zamojskiego (Warszawa 1851)¹⁷ i *Sprawozdanie z obrotu handlu zbożowego* (1851). Nie uszły uwadze właściciela znaczące edycje z innych dziedzin, m.in. pierwsze polskie wydanie dzieła *Kosmos: rys fizycznego opisu świata* Aleksandra Humboldta (Warszawa 1849–1852)¹⁸. Ponadto ziemianin dostrzegł ważne dla kultury polskiej dzieła, tj. Wacława A. Maciejowskiego *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830* (Warszawa 1851–1852)

17 A. Z[amojski], *Banki prowincjonalne szkockie*, Warszawa 1851.

18 A. Humboldt, *Kosmos: rys fizycznego opisu świata*, tłum. J. Baranowski, L. Zejszner, t. 1–3, Warszawa 1849–1852.

oraz wydawane w prenumeracie *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce* Aleksandra Przeździeckiego i Edwarda Rastawieckiego (Warszawa 1853). Wydźga nie pominął także pojawienia się na rynku wydawniczym ciekawej lektury *Wspomnienia z podróży do Danii, Anglii, Szkocji, Francji, Hiszpanii* Teodora Tripplina (Warszawa, Petersburg 1852–1853). Uzupełnieniem był przydatny kalendarzyk polityczny na 1853 r. Natomiast z nielicznych dawnych druków, stanowiących 11,35%, zachowało się dzieło *Oekonomika ziemiańska* Jakuba Kazimierza Haura wydane nakładem Jerzego Schedela w 1675 r. Wśród osiemnastowiecznych druków przeważały edycje z ostatnich dekad stulecia, z pierwszej połowy pochodziło tylko pięć tytułów, w tym *Poemata elegantissima* Augusti Buchneri z 1720 r.¹⁹ i łaciński podręcznik arytmetyki z 1741 r. Być może jest to zachowana pozostałość liczniejszych dawnych druków, które w efekcie selekcji zostały uznane za mniej przydatne i usunięte. Tego typu praktyki można spotkać w przypadku innych księgozbiorów ziemiańskich, o czym świadczą wzmianki w inventarzach o księgach „starych, niekompletnych i nadpsutych”, niejednokrotnie przechowywanych w paczkach lub w skrzyniach²⁰. Trudno jednoznacznie stwierdzić, ale w omawianym przypadku widoczne jest nastawienie przede wszystkim na użytkowo-rozrywkową funkcję księgozbioru i tym samym na nowsze, bardziej aktualne publikacje.

Wśród zgromadzonych druków przeważały książki, chociaż nie zabrakło czasopism i gazet zapewniających bieżące informacje oraz podających ogólniejsze treści. W zbiorze przeważały przede wszystkim czasopisma wydawane w okresie międzypowstaniowym, poświęcone ogólnym zagadnieniom dotyczącym nauki, historii, polityki, literatury, rozrywki, a także o tematyce rolniczej, wojskowości i religijnej. Wydźga, jak wskazuje zawartość biblioteki, przede wszystkim systematycznie gromadził „Roczniki Gospodarstwa Krajowego” (1842–1853), od 1847 r. redagowane przez Andrzeja Zamojskiego, poświęcone propagowaniu zasad pracy organicznej w obrębie gospodarstwa rolnego. Trzeba też wymienić zachowany w domowych zbiorach znany i cieszący się uznaniem miesięcznik naukowo-literacki „Biblioteka Warszawska” z lat 1841–1853. Ponadto do biblioteki trafiły pojedyncze numery „Muzeum domowego” (1836) – pisma o treściach popularyzatorskich i rozrywkowych, ponadto „Rocznik Religijny. Alleluja” (1840–1842), „Dziennik wileński” z 1828 r., wydawany w Warszawie „Rocznik Wojskowy” z 1829 r. oraz „Annales agricoles de Roville, ou melangés d’agriculture, d’économie rurale” (1826) i „Unsere Zeit”²¹ z lat 1826–1830. Notariusz odnotował również tom „Pamiętnika Umiejętności Moralnych i Literaturnych” z 1830 r., „Pamiętnika Zagranicznego Naukowego, Historycznego i Politycznego” z 1816 r., zachował się także wolumin „Pamiętnika Politycznego i Historycznego” z 1784 r. W zbiorach znajdowały się również popularne kalendarze, będące źródłem bieżących i przydatnych informacji z różnych dziedzin. Nowoczesne w swej formie, cieszyły się zainteresowaniem wśród publiczności czytelniczej nie tylko w okresie staropolskim, ale i w dziewiętnastym stuleciu, kiedy wręcz

19 A. Buchner, *Poemata elegantissima, nunc altera vice multo correctiora quam antea...*, Lipsiae et Francovorti 1720.

20 Np. APL, Akta K. Chełmieckiego notariusza w Lublinie, 1831, akt 21, inw. Józefa Ryszkowskiego.

21 Prawdopodobnie „Unsere Zeit, oder; Geschichtliche Übersicht der merkwürdigsten Ereignisse” wydawane w latach 1789–1830.

zwiększyła się ich różnorodność²². W biblioteczce zachowało się jedenaście „Kalendarzyków Politycznych” z lat 1820–1827, 1830–1834, 1842–1843, 1845–1850 i z 1852 roku, wydanych w Warszawie przez Franciszka Radziszewskiego. Ponadto notariusz wymienił polsko-ruski „(Nowy) Kalendarz Powszechny” Kajetana Niezabitowskiego z lat 1835–1840, 1842–1846, 1851–1852 i poświęcony zagadnieniom ekonomicznym „Noworocznik dla ziemian czyli zbiór najprzydatniejszych wiadomości i wyrachowań dotyczących Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, papierów publicznych krajowych oraz przemysłu, handlu i rolnictwa” Karola Łady z 1845 r. Ponadto, jak można przypuszczać, nadal aktualne informacje zawierał „Kalendarz rolniczy” z 1830 r. wydawany przez znanego popularyzatora wiedzy agronomicznej Jana Nepomucena Kurowskiego oraz „Kalendarz domowy i gospodarski” Stanisława Janickiego z lat 1848, 1849 z warszawskim adresem wydawniczym.

Należy też wspomnieć o wydawnictwach kartograficznych. Do ziemianina należał *Atlas Królestwa Polskiego* Juliusza Kolberga, opublikowany w Warszawie w latach 1826–1827, zawierający litografowane mapy ośmiu województw. *Atlas* stanowił pierwsze tego typu wydawnictwo w języku polskim. Następnie trzeba wymienić wykonaną w technice miedziorytniczej, ręcznie kolorowaną *Kartę Królestwa Polskiego*, opublikowaną przez profesora Liceum Warszawskiego Józefa Kościńskiego w 1828 r., ukazującą wszystkie miasta i wsie wraz z traktami pocztowymi i komorami celnymi, zawierającą ponadto rys statystyczny Królestwa²³. Ważnym uzupełnieniem zbiorów okazał się atlas obejmujący łącznie 22 mapy, w tym Włoch, Węgier, Tatarii, Szwajcarii i innych krajów europejskich, wydany przez znanego niemieckiego kartografa Tobiasa C. Lottera²⁴. Ponadto do ziemiańskiego dworu trafił, będący jedną z większych edycji kartograficznych stulecia, *Atlas der ganzen Erde und des Himmels* opublikowany w Weimarze w 1846 r.²⁵ Poza tym nie zabrakło map Niemiec, Włoch z 1818 r. i planu Paryża z 1819 r., być może pomocnych we własnych podróżach.

Interesujące zagadnienie stanowi tematyka gromadzonych druków, pośrednio wskazująca przynajmniej potencjalny krąg lektur właściciela i domowników. Przeprowadzona analiza wskazuje na uniwersalny charakter księgozbioru, co wydaje się dość typowe dla bibliotek ziemiańskich epoki, chociaż, jak można przypuszczać, indywidualne zainteresowania właściciela mogły decydować o większej intensywności gromadzenia druków o określonej tematyce. W zbiorze występowały książki z różnych dziedzin: opracowania ogólne, z nauk społeczno-humanistycznych, nauk stosowanych, nauk przyrodniczych i ścisłych oraz z literatury pięknej.

22 M. Janik, *Kalendariografia polska od XVI do XVIII wieku*, [w:] *Kalendarze staropolskie*, red. I. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2013, s. 11; *Kalendarz*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław 1991, s. 402–403; B. Rok, *Kalendarz*, [w:] *Encyklopedia książki*, red. A. Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, t. 2, s. 21–25.

23 B. Olszewicz, *Kartografia polska XIX wieku*, Warszawa 1998; M. Sirko, *Zarys historii kartografii*, Lublin 1999, s. 279.

24 Prawdopodobnie *Atlas geographicus portatilis, XXIX, mappis orbis habitabilis regna exhibens. Caelo accurate expressit Tobias Conradus Lotterus, delineavit et excudit Tobias Lobeck...*, Augsburg 1750, 1762 i inne wydania.

25 Prawdopodobnie: C. F. Weiland, *Compendiöser allgemeiner Atlas der ganzen Erde und des Himmels: nach den besten Hülfsmitteln entworfen und zum Unterrichte bei allen Lehrbüchern brauchbar eingerichtet*, Weimar 1846.

Opracowania ogólne stanowiły stosunkowo niewielką część zbiorów (3,9%) i przede wszystkim obejmowały wspomniane czasopisma oraz kalendarze, ponadto domowy zestaw zasilił tom *Meyera Uniwersum czyli opisanie najgodniejszych widzenia i uwagi przedmiotów natury i sztuki* z rycinami (Warszawa 1834). W prywatnej biblioteczce znalazły się rozprawy filozoficzne (2,97%), w tym fundamentalne dzieło oświecenia Charlesa L. Montesquieu *O duchu praw* nieznannej edycji. Trzeba też wymienić *Pisma filozoficzne* Jana Śniadeckiego (Wilno 1814), znane dzieło Hugona Kołłątaja *Porządek fizyczno-moralny czyli nauka o należytościach i powinnościach człowieka* (Kraków 1810), wydane nakładem autora w prenumeracie. Dopełnienie stanowiły: dzieło *Précis de la philosophie de Bacon* (Paryż 1802) oraz filozoficzna refleksja związanego z Towarzystwem Naukowym Krakowskim Józefa Sołtykowicza pt. *Rozprawa nad przyczynami uwłaczających naukom mniemań, odradzających się w różnych wiekach świata* (Kraków 1828) i traktat Antoine'a-Fantina Desodoardsa *Histoire philosophique de la révolution de France* (Paryż 1807). Uwagę zwracają też liczne opracowania z nauk społecznych (20,04%): przede wszystkim z ekonomii, prawa, polityki, rzadziej pedagogiki i pojedyncze publikacje dotyczące wojskowości.

Wśród stosunkowo licznych druków dotyczących ekonomii (7,63%) trzeba wymienić rozprawy autorstwa znanych autorytetów epoki: Ludwiga Heinricha Jacoba *Zasady ekonomii narodów* (Warszawa 1820), Thomasa-Roberta Malthusa *Essai sur le principe de population* (Paris 1809), Claude'a H. Saint-Simona *Du système industriel* (Paryż 1821) i Fryderyka Skarbka *Gospodarstwo narodowe* (Warszawa 1820). Można dostrzec opracowania poświęcone ekonomii politycznej i zagadnieniom wolnego rynku: podręcznik przedsiębiorcy i akademickiego wykładowcy Jeana-Baptiste'a Saja *Katechizm ekonomii politycznej* (Warszawa 1815) i w wersji oryginalnej traktat Charlesa Ganilha *La Théorie De L'Économie Politique* (Paris 1822), ponadto Adolphe'a Blanqui'ego *Histoire de l'économie politique en Europe* (Paryż 1842). Należy także wymienić druki poświęcone problemom ekonomicznym krajowym, w tym rozprawę o uzdrowieniu systemu kredytowego w Królestwie Polskim pióra Adama Dunina *O ziemskim systemacie kredytowym* (Warszawa 1820)²⁶ oraz wykład radcy prefektury departamentu radomskiego Kazimierza Młodeckiego *O polepszeniu stanu włościan* (Radom 1814).

Z dziedziny prawa (6,7%) warto przywołać dzieło Andrzeja Zamojskiego *Zbiór praw sądowych na mocy konstytucji roku 1776* (Warszawa 1778), zawierające projekt prawa ziemskiego, który jednak został odrzucony przez sejm z powodu niechęci szlachty. Ponadto praktycznie przydatne w dobie przynależności do zaboru austriackiego okazywały się *Ustawy polityczne dla Galicji zachodniej* (Wiedeń 1797). Z kolejnych lat pochodziła edycja *Statutów Litewskich* (Wilno 1819), *Diariusz Sejmu Królestwa Polskiego* (Warszawa 1818), następnie Josepha-Adriana Rogrona *Kodeks postępowania cywilnego* (Warszawa 1829) tłumaczony z języka francuskiego i rozprawa François Guizota *De la peine de mort: En Matière Politique* (Paryż 1822) w wersji oryginalnej. Wspomniany zestaw uzupełniały: traktat Jeana-Jacquesa Rousseau *Du contract social* (Paryż 1791), przełożone z języka angielskiego przez Karola Hoffmana *Życie i pisma Benjamina Franklina* (Warszawa 1827), Hugona

---

²⁶ A. Dunin, *O ziemskim systemacie kredytowym, korzyściach i potrzebie tego instytutu dla Królestwa Polskiego; wraz z wykładem ustaw Ziemskiego towarzystwa kredytowego szląskiego, etc.*, Warszawa 1820, t. 1–2.

Kołątaja *Anonima listów kilka* (Warszawa 1788), Beniamina Constanta *Réflexions sur la constitution cours de politique* (Paryż 1818) i rozważania Dominique'a Pradta *L'Europe et l'Amérique en 1821*. Zachowano także *Protokół sejmu z 1830 roku* (Warszawa 1831).

W ziemiańskim domu nie zabrakło opracowań, w których omawiano zagadnienia edukacji i wychowania (2,23%). Do druków o tej tematyce należały: *Sposób zaszczepienia w dzieciach obyczajów i nauk* (Kraków 1784) wydany nakładem Ignacego Grebla i dzieło Marca A. Julliena *Esprit de la méthode d'éducation de Pestalozzi suivie et pratiquée* (Mediolan 1812) oraz bardzo popularne, wielokrotnie wznawiane zalecenia Klementyny Tańskiej-Hoffmanowej *Pamiętka po dobrej matce* (Warszawa 1819) adresowane do dziewcząt i młodych kobiet. Zainteresowanie ziemianina wzbudziły, być może wynikające z chęci wsparcia autora, oryginalne rozprawy nauczyciela Feliksa Jezierskiego związane ze szkolnictwem lubelskim, następnie warszawskim. Z prac lubelskiego pedagoga, zarazem filozofa i językoznawcy w biblioteczce znalazły się opracowania *O pojęciach ludzkich i ich rozwijaniu* (Warszawa 1846) i *Nauczyciel ze stanowiska moralnego i naukowego, dzieło dla rodziców i nauczycieli* (Warszawa 1847), w którym autor głosił nowe poglądy o potrzebie rozwijania samodzielnego myślenia ucznia²⁷. Z kolei pomocny w życiu codziennym mógł być poradnik Eugène'a C. Pradela, spolszczony przez Leontynę Żuczkovską-Halperową *Sztuka podobania się żonie* (Warszawa 1835).

Stosunkowo nieliczne okazały się książki dotyczące wojskowości. Niemniej zachowały się druki *Służba obozowa. Regulamen służby obozowej* (Warszawa 1775) i Franciszka Sułkowskiego *Pamiętnik Żołnierski* (Warszawa 1780). Natomiast znacznym zainteresowaniem, jak można przypuszczać, cieszyły się książki historyczne (16,94%) niekiedy pisane w niemal zbeletryzowanej formie, stanowiące pouczającą i przyjemną lekturę. Podobnie jak w wielu innych ziemiańskich księgozbiorach, w domu Wydźgi znalazły się opisy panowania poszczególnych władców, biografie znanych postaci, opracowania dziejów Polski i innych państw, ponadto wydawnictwa źródłowe²⁸. Do księgozbioru trafiły znaczące ówczesnie dzieła dotyczące historii Polski, w tym pierwsze wydanie *Historii książąt i królów polskich* Teodora Wagi (Warszawa 1770) wielokrotnie później wznawiane i uzupełnione, następnie pomnikowe dzieło *Historia narodu polskiego* Adama Naruszewicza (Warszawa 1780). Nie zabrakło niezwykle popularnych *Śpiewów historycznych* Juliana U. Niemcewicza (Warszawa 1816). Uwagę zwróciły prace Joachima Lelewela *Ostatnie lata Zygmunta Starego i początek panowania Zygmunta Augusta* (Warszawa 1821), a także *Panowanie króla polskiego Stanisława Augusta* (Warszawa 1830). W latach późniejszych księgozbiór został wzbogacony o dzieła Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym* (Warszawa 1843–1846), Łukasza Gołębiowskiego *Dzieje Polski za Władysława*

27 A. Dymmel, *Jezierski Feliks*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek, Lublin 2009, t. 3, s. 138–140.

28 A. Dymmel, *Rola książki historycznej w kształtowaniu tożsamości narodowej w XIX wieku w świetle domowych księgozbiorów inteligencji, ziemiaństwa i duchowieństwa Królestwa Polskiego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, t. 17, s. 57–72.

Jagięły i Władysława III (Warszawa 1846–1848)²⁹. Nieodzwonne w większości ziemiańskich bibliotek były herbarze, w omawianym przypadku wymieniono znane dzieło historyka i edytora Wojciecha Wielądka *Heraldyka czyli opisanie rodziny* (Warszawa 1794–1796) bez tomu pierwszego i *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego* (Lipsk 1839–1845) wydany przez Jana N. Bobrowicza. Nie zabrakło dzieł poświęconych naukom pomocniczym historii, niejednokrotnie powstałych z chęci systematyki i zachowania narodowych pamiątek, w tym *Gabinet medalów polskich* wydany przez Edwarda Raczyńskiego (Wrocław 1838) i *Pieniądze Piastów Kazimierza Stronczyńskiego* (Warszawa 1847). Uwagę właściciela zwróciły także wydawnictwa źródłowe tj. *Listy Jana III* wydane przez Edwarda Raczyńskiego (Warszawa 1823). Choć w księgozbiornie przeważały opracowania dotyczące historii Polski, nie zapomniano o drukach prezentujących dzieje powszechnie. Swoistą tematykę podejmował słowacki historyk Paweł J. Szafarzyk, którego dzieło *Starożytności słowiańskie*, przełożone przez Hieronima Bońkowskiego, ukazało się w Poznaniu w latach 1842–1844. We dworze znalazły się także opracowania dotyczące historii krajów europejskich, w tym całościowe opracowania Ludwika Janowskiego *Historia powszechna* (Warszawa 1836) oraz polski przekład znanego dzieła François Guizota *Dzieje cywilizacji europejskiej* (org. 1828; pol. Warszawa 1842). Z kolei bardziej szczegółowe kwestie dotyczące dziejów najnowszych Francji można było poznać, czytając dzieło Charlesa de Lacretelle *Précis historique de la révolution française* (Paryż 1813–1816). Warto też zauważyć co najmniej kilka pozycji dotyczących postaci cesarza Francuzów, którego legenda wciąż pozostawała żywa również na ziemiach polskich. Do biblioteczki Wydzgi trafiły w wersji oryginalnej *Correspondance inédite, officielle et confidentielle de Napoléon Bonaparte en Italie* (Paryż 1819), *Memoires sur l'Impératrice Josephine* (Paryż 1828), *Mémoires sur Napoléon, l'impératrice Marie-Louise et la cour des Tuileries* Sophie Durant (Paryż 1828). Szczególną popularnością wśród czytelników cieszyło się wydawnictwo opisujące ostatnie lata życia cesarza Francuzów pióra Charlesa-Tristana Montholona i Gasparda Gourgauda *Mémoires de Napoléon. Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène*³⁰. Nie zabrakło znanej i polemicznej *Historii jakobinizmu wyjętej z dzieł X. Barruel* (Berdyżców 1812) w przekładzie reformata Karola Surowieckiego, poddającego krytyce jakobinizm i wolterianizm.

Znaczne zainteresowanie, jak wskazuje frekwencja, wzbudzały opracowania geograficzne (11,73%). Z tej dziedziny trzeba wymienić podręcznik na poziomie wyższym Jana Śniadeckiego *Geografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi* (Wilno 1809) i traktat z zakresu geologii Stanisława Staszica *O ziemiorództwie Karpatów* (Warszawa 1805). Opis warunków przyrodniczych, społecznych i gospodarczych kraju zawierała rozprawa Sebastiana Sierakowskiego *O Statystyce Polski krótki rzut wiadomości* (Kraków 1809), zaś charakterystykę warunków geograficzno-przyrodniczych regionu praca Ignacego Lubowickiego *Statystyka województwa lubelskiego* (1823). Z pewnością przyjemną lekturę stanowiły lekkie w formie opisy

---

²⁹ *Dzieje Polski za Władysława Jagięły i Władysława III*, t. 1–3, Warszawa 1846–1848, (t. 3: *Dzieje Polski za panowania Jagiellonów*).

³⁰ K. Szadkowski, *Napoleon – wojenne refleksje ze Świętej Heleny według relacji Emanuela hrabiego de Las Cases*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, t. 105, s. 37–58.

podróży odległych krajów, w tym rosyjskiego badacza Jerzego Tymkowskiego *Podróż do Chin przez Mongolię* (Lwów 1828). Przydatnym uzupełnieniem biblioteczki były przewodniki wybranych regionów i miejscowości, np. *Viaggio pittorico della Toscana* di Giuseppe Tofani (Florencja 1817) i *Guide de Firenze* (Florencja 1817) być może pomocne w czasie własnych wojaży.

Stosunkowo niewielką, ale istotną część księgozbioru, z uwagi na potrzeby edukacyjne, tworzyły książki z nauk przyrodniczych i matematycznych (4,65%). Zestaw składał się przede wszystkim z popularnych i cenionych opracowań o charakterze syntetycznym i podręcznikowym. W pierwszej kolejności należy wymienić publikacje znanego przyrodnika Jana Krzysztofa Kluka – autora licznych, ważnych prac w dziejach polskich nauk przyrodniczych. Wartościowe edycje stanowiły: trzypięciotomowy *Dykcjonarz roślinny* (Warszawa 1786), ponadto dzieło *Roślin potrzebnych, pożytecznych, wygodnych, osobliwie krajowych albo które w kraju użyteczne być mogą, utrzymanie, rozmnożenie i zażycie* (Warszawa 1780–1781), uzupełnione przez podręcznik mineralogii i geologii *Rzeczy kopalne osobliwie zdalniejszych szukanie, poznanie i zażycie* (Warszawa 1781–1782)³¹. Encyklopedyczny charakter miała publikacja Remigiusza Ładowskiego *Historia naturalna kraju polskiego* (Kraków 1804)³². Podobne powodzenie wśród czytelniczey publiczności zyskało wielotomowe dzieło francuskiego przyrodnika uznawanego za prekursora ewolucjonizmu Georgesa L. Buffona *Epoki natury* (Kraków 1803), tłumaczone i uzupełnione w drugim wydaniu przez Stanisława Staszica uwagami dotyczącymi Polski. Z kolei systematykę zwierząt zawierała wydana dzięki wsparciu prenumeratorów rozprawa Juliana Josepha Virey'a *Historia obyczajów i zmysłności zwierząt* (Warszawa 1843–1844), której drugie wydanie w przekładzie Antoniego Wagi trafiło do biblioteki ziemianina. Księgozbiór uzupełniały pojedyncze podręcznikowe opracowania z dziedziny chemii, fizyki i matematyki, w tym Jędrzeja Śniadeckiego *Teoria jestestw organicznych* (Warszawa 1804, 1811), podręcznik Józefa Osińskiego *Fizyka przerobiona i najnowszemi odkryciami pomnożona* (Warszawa 1803), *Physique générale et particulière* Bernarda-Germaina-Étienne Lacépède (Paryż 1819), ponadto podręcznik Józefa Czecha *Arytmetyka* (Wilno 1811) i *Arytmetyka dla szkół* (Warszawa 1809). Warto też przypomnieć dzieło z astronomii *Kosmos* Humboldta (Warszawa 1849–1852).

W domowym księgozbiornie nie mogło zabraknąć książek religijnych (2,04%), przede wszystkim przydatnych w praktykach religijnych katechizmów i modlitewników. Przykład stanowiła niezwykle popularna na ziemiach polskich, ułożona na polecenie arcybiskupa poznańskiego Marcina Dunina Sulgostowskiego *Książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików* (Poznań 1844), nazywana Duninem, wielokrotnie wznawiana, począwszy od 1842 r. nawet w nakładach stutysięcznych³³. Pomocne okazywały się *Pienia nabożne Karola Kurpińskiego z poezją Felińskiego, Minasowicza i innych* (Warszawa 1825). Uwagę ziemianina ponadto zwróciły:

31 W. Grębecka, *Dzieło Krzysztofa Kluka na tle rozwoju botaniki cz. 1 Współczesny punkt widzenia*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2000, t. 45, nr 3/4, s. 161–172.

32 R. Ładowski, *Historia naturalna kraju polskiego, czyli zbiór krótki przez alfabet ułożony zwierząt, roślin i minerałów, znajdujących się w Polsce, Litwie i prowincjach odpadłych. Zebrana z pisarzów godnych wiary, rękopismów i świadków oczywistych*, Kraków 1804.

33 W. Ratajczak, *Polskie modlitewniki różnych wyznań. Studium bibliologiczne*, Warszawa 2019, s. 106.

hagiograficzne dziełko Mateusza Gładyszewicza *Żywoć błogostawionego Prandoty z Białaczoia biskupa krakowskiego* (Kraków 1845), następnie reformata Ksawerego Orłowskiego *Boga nieśmiertelnego w śmiertelnej ludzkiej naturze cierpiącego święta historia* (Warszawa 1837) oraz ks. Beniamina Rys *historyczny zgroiadeń zakonnych* (Warszawa 1848).

Istotne miejsce w księgozbiorsze zajmowały opracowania z nauk stosowanych (14,89%), przede wszystkim z rolnictwa (11,18%), następnie medycyny i techniki. Rosnące zapotrzebowanie na produkty rolne na przestrzeni XIX w., rozwój nowych technologii uprawy i hodowli zwierząt opartych na naukowych zasadach sprzyjały rozwojowi kultury i wiedzy rolniczej, zarazem powodując wzrost piśmiennictwa omawiającego nowe zasady gospodarstwa wiejskiego. Wśród zgroiadzonych książeek występowały dzieła zawierające ogólne zasady prowadzenia posiadłości ziemskiej, m.in. Wacława Sierakowskiego *Rolnictwo dla włościan, dziedziców i władzy rządowej* (Kraków 1798), rozprawa niemieckiego agronoma, propagatora uprawy ziemniaków i założyciela pierwszej wyższej szkoły rolniczej Albrechta Thaera *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft* (Berlin 1809–1812) i *Einleitung zur Kenntniß der englischen Landwirtschaft und ihrer neueren practischen und theoretischen Fortschritte in Rücksicht auf Vervollkommnung deutscher Landwirtschaft*. (Hannover 1804), Friedricha Otto i Karla Siemensa *Nauka rozumowanej praktyki przemysłu gospodarskiego*³⁴ (Warszawa 1852), Bartłomieja Dziekońskiego *Przepisy rolnictwa i ogrodnictwa* (Warszawa 1805). Ponadto liczne prace dotyczyły zagadnień szczególowych, poświęconych uprawie wybranych roślin, ogrodnictwu, leśnictwu, hodowli zwierząt, ponadto przemysłowi rolnemu, technice, w tym budownictwu. Zapewne pomocne okazywały się książecki poświęcone mogącym przynieść korzyści nowym uprawom i technologiom, w tym *Nauka o uprawie lnu dla Czech, Morawy i Śląska*, (Lwów 1804), Jana Zakrzewskiego *Opis maszyny do żęcia zboża* (Warszawa 1828), Wincentego Józefowicza *Praktyczne nawadnianie łąk* (Warszawa 1844)³⁵, *O wyrabianiu nawozów, ich zasiłków i bodźców czyli podniet podług Dumas w przekładzie Józefa Bełzy* (Warszawa 1849). Ponadto została odnotowana broszura pióra wszechstronnego specjalisty od spraw rolnictwa Jana Nepomucena Kurowskiego *O nowo pojawionej chorobie kartofli zarazą zgniłą zwanej; oraz środkach, zgubnym jej skutkiem zapobiegających* (Warszawa 1847), szczególnie aktualna z powodu powtarzającej się plagi na ziemiach polskich m.in. w latach 1846–1847³⁶. Nie pominięto opracowań dotyczących sztuki zakładania ogrodów stanowiących ozdobę ziemiańskich siedzib, w tym pracy Pierre'a Boitarda *L'art de composer et décorer les jardins* (Paryż 1846).

34 *Nauka rozumowanej praktyki przemysłu gospodarskiego obejmująca piwowarstwo, gorzelnictwo, wyrabianie drożdży, wódek słodkich, octu, mączki, cukru z mączki i z buraków, wypalanie wapna, gipsu i cegły, otrzymywanie potażu, czyszczenie oleju, robienie mydła, masła i sera, wypiekanie chleba: dla użytku przy wykładzie i słuchaniu tych przedmiotów w zakładach przemysłowo-gospodarczych tudzież dla obeznania z niemi ziemian, techników i administratorów z 225 drzeworytami w dziele i 4-ma tablicami sztychowanemi*, t. 1–2, Warszawa 1852.

35 E. Kula, *Wkład nauczycieli szkół średnich w szerzenie postępu agrotechnicznego w Królestwie Polskim doby międzypowstaniowej*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2008, t. 17, s. 121.

36 T. Majewski, *Trudne początki fitopatologii w Polsce*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2009, t. 9, 147–158.

Do istotnego obszaru wiejskiego gospodarstwa należało użytkowanie lasów, zarówno produkcja drewna, jak i utrzymanie i powiększanie drzewostanu. W powyższe zagadnienia racjonalnej gospodarki leśnej wprowadzało dzieło Friedricha Augusta Burgsdorffa *Forst handbuch* (Berlin 1806). Z kolei problem ochrony przed uciążliwymi szkodnikami, systematycznie nękającymi drzewostany w Królestwie Polskim, podjęto w broszurce *Opisanie niektórych owadów lasom sosnowym najbardziej szkodzących: z wyobrażeniem ich postaci* (Warszawa 1827). Dość liczne prace dotyczyły nowych kierunków i udoskonalenia metod hodowli popularnych zwierząt domowych, przede wszystkim owiec. Tych zagadnień dotyczyły prace Bernhardi Petri *Das Ganze der Schafzucht* (Wiedeń 1825), Johanna Gottfrieda Elsnera *Handbuch der veredelten Schafzucht* (Stuttgart 1832), S.J.T. Łyszkowskiego *Nauka chowu owiec czystej i poprawnej rasy* (Warszawa 1839) i Włodzimierza Jackowskiego *Przewodnik dla hodujących owce czyli Istotne zasady osiągnięcia prawdziwych korzyści z hodowli owiec w Polsce: wiadomości i sekreta czerpane z dokładnej nauki, ugruntowanej długoletnim doświadczeniem męża w tym zawodzie najzaszczytniej znanego ś. p. Andrzeja Jerowskiego* (Warszawa 1846). Z pewnością przydatny był traktacik autorstwa Franciszka Hubera *Krótko i łatwo nauka o pszczołach i ich hodowaniu* (Poznań 1844) o hodowli niezwykle pożytecznych owadów.

Istotne miejsce w tworzeniu dochodów gospodarstwa ziemskiego stanowiło przetwórstwo. Obiecujący wydał się opis wynalazku taniej i wydajnej technologii uzyskiwania czystego alkoholu, dokonanego przez pruskiego gorzelnika Johanna Heinricha Leberechta Pistoriusa i opisany w dziele *Praktyczna nauka gorzelnictwa* (Lwów 1822). Ponadto tego zagadnienia dotyczył traktat Auguste'a-Pierre'a Dubrunfaut *Traité complet de l'art de la distillation* (Paryż 1824). Z kolei kwestie budownictwa zostały omówione przez Piotra Świtkowskiego w pracy *Budowanie wiejskie* (Warszawa 1782). Inne opracowania propagowały ówczesnie powszechne budownictwo z gliny, m.in. traktacik Nikolasa Rougeta *Budownictwo wiejskie* (Warszawa 1828) i druk Johanna F. Dorna *O dachach z gliny* przetłumaczony przez Gustawa Linkego (Leszno 1838)³⁷. Zainteresowanie wzbudził, jak można przypuszczać, opis prób skonstruowania urządzenia do szybkiego przekazywania informacji na odległość, tj. prawdopodobnie telegrafu optycznego. Eksperymenty podejmowane we Francji i w Niemczech pod koniec XVIII wieku przedstawiono w dziełku *Opisanie telegrafu* (1793)³⁸. Do nieodzownych w gospodarstwie wiejskim należały opracowania wykładające zasady leczenia zwierząt domowych, np. Edwarda Ostrowskiego *Opisanie i leczenie Influenzy czyli zarazy końskiej pod różnemi jej postaciami* (Warszawa 1847), Wincentego Ciechanowskiego *Krótkie uwagi nad pomorkiem bydła, przez Radę Sankt-Petersburską lekarską w roku 1829 wydane* (Wilno 1830).

W życiu codziennym ważną rolę pełniły dzieła pomocne w leczeniu różnych przypadłości, m.in. Georga Josepha Beera *Nauka pielęgnowania zdrowych i chorych oczów* (Lwów 1820), doktora medycyny Jana Oczapowskiego *Wiadomości o używaniu wód buskich w leczeniu rozmaitych chorób* (Warszawa 1838), Richtera *Heilung alter Frostbeulen* (Lipsk 1827). Informacji o zasadach niezwykle modnej alternatywnej terapii dostarczało dziełko C. H. Hassensteina *Die rationelle Heilung der*

37 J. Szewczyk, *Budownictwo z gliny w dawnej polskiej literaturze technicznej*, „Architecturae et Artibus” 2009, vol. 1, nr 1, s. 95.

38 J. Kusznierec, *Historia rozwoju telekomunikacji optycznej*, „Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe” 2016, nr 4 (112), s. 145–152.

nervösen, gichtischen u. anderer Krankheiten durch die magneto-electricitat (Lipsk 1850). Kilka dzieł poświęcono sztuce i rozrywce, w tym *Notice Des Tableaux Exposes Dans La Galerie du Musée Royal* (Paryż 1818), *Musée du Luxembourg* (Paryż 1818). Ponadto do dworu trafiło osiem oper m.in. Gioacchina Rossiniego *Torvaldo e Dorliska* (Mediolan 1818) i farsa muzyczna Camillo Federici *Le lagrime d'una Vedova* (Paryż 1819). W zestawie prac o tematyce rozrywkowej trzeba wymienić poradniki: Jana Nepomucena Krupskiego *Strategika szachowa czyli praktyczny sposób doskonalenia się w grze szachów* (Warszawa 1835) i Edmunda Hoyle'a *Traite du jeu du whiste* (Paryż 1782).

Niezbędne dopełnienie domowych zbiorów tworzyły pomocne w edukacji gramatyki, słowniki, wykłady historii literatury i literatura piękna. Na przydatny zestaw podręczników podających reguły językowe składały się: Onufrego Kopczyńskiego *Gramatyka języka polskiego* (1804, 1819), Józefa Mrozińskiego *Pierwsze zasady gramatyki* (Warszawa 1822) i gramatyki języka francuskiego. Nieodzowne w ziemiańskim domu okazywały się słowniki: Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza *Dokładny niemiecko-polski słownik* (Königsberg 1835), Samuela Bogumiła Lindego *Słownik języka polskiego* (Warszawa 1807–1809), wydania pierwszych trójjęzycznych słowników: *Thesaurus Latino-Polono-Germanicus* Grzegorza Knapskiego (Warszawa 1780) i Michała Abrahama Trotza *Nowy dykjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski* (Lipsk 1791). Ponadto trzeba wymienić tezaury Domenico Antonio Filippi *Le nouveau maitre italien* (Wiedeń 1812) oraz Carlo Mandosio *Nouvo vocabolario italiano-latino* (Rzym 1790). Dopełnienie stanowiły opracowania z historii literatury i krytyki literackiej: znane dzieła Feliksa Bentkowskiego *Historia literatury polskiej* (Warszawa 1814), następnie *Odpowiedź na pismo Mickiewicza o krytykach i recenzentach warszawskich* autorstwa Franciszka S. Dmochowskiego (Warszawa 1829) oraz Michała Grabowskiego *Literatura i krytyka* (Wilno 1840).

Uzupełnienie zbiorów niebeletrystycznych stanowiła literatura piękna (14,15%), na którą składały się przede wszystkim powieści, następnie dramaty, poezje, poematy, pieśni i zbiory utworów. Zgodnie ze standardami epoki nie mogło zabraknąć wydań kanonicznych dzieł literatury starożytnej, w tym *Iliady* Homera (Warszawa 1800), Horacego *Pieśni* w tłumaczeniu Fijałkowskiego (Wrocław 1818). Z literatury epoki renesansu i baroku zainteresowanie wzbudziły *Dzieła Williama Shakspeare* tłumaczone przez Ignacego Kefalińskiego (Wilno 1840–1841), Pierre'a Corneille'a *Cyd* w manuskrypcie i Molière'a *Theatre-comedies*. Ponadto odnotowano obecne niemal w większości ówczesnych domowych bibliotek utwory poczytnej Germaine de Staël *Oeuvres* (Paryż 1820 t.1–17) i znanej przede wszystkim jako autorka moralizatorskich powieści dla młodzieży Stéphanie Félicité du Crest de Saint-Aubin Genlis *Les Parvenus, ou les Aventures de Julien Delmours, écrites par lui-même*, (Wiedeń 1819). Księgozbiór dopełniało wydanie renesansowego poematu Sebastiana Klonowica *Flis* (Gdańsk 1829), *Dzieła polskie* Jana Kochanowskiego (Warszawa 1803) i *Dzieła* Ignacego Krasickiego (Warszawa 1803–1804) w edycji Tadeusza Mostowskiego. Znaczną część beletrystyki stanowiły powieści zyskujące na przestrzeni kolejnych dekad stulecia, mimo uwag krytyków, coraz ważniejsze miejsce w wyborach czytelniczych. Do ziemiańskiego dworu dotarły modne w całej Europie romanse historyczne szkockiego pisarza Waltera Scotta. Do księgozbioru trafiły zarówno w wersji francuskojęzycznej *L'antiquaire* (Paryż 1823), jak i edycje wydawane przez warszawskiego księgarza Franciszka Salezego Dmochowskiego w polskich

przekładach, jak np. *Kenilworth* (Warszawa 1828), *Opat* (Warszawa 1832). Wątki awanturniczo-przygodowe prezentowała powieść Jamesa Fenimora Coopera *Stepy: romans amerykański* (Wilno 1834). Nie zabrakło utworów rodzimych pisarzy, w tym Juliana U. Niemcewicza *Jan z Tęczyna* (Warszawa 1825), *Lejbe i Siora* (Warszawa 1821), Augusta Kretowicza *Szydłowieccy* (Lwów 1829), historycznych romansów Aleksandra Bronikowskiego *Więzienie Jana Kazimierza we Francji* (Warszawa 1824), *Elekcja* (Warszawa 1828) i Michała Krajewskiego *Leszek Biały* (Kraków 1806). Ponadto wymieniona została powieść pisarki i pedagoga Klementyny Tańskiej-Hoffmanowej *Jan Kochanowski w Czarnolesie* (Lipsk 1842). Wątki obyczajowe z kolei poruszały powieści m.in. Fryderyka Skarbka *Pan starosta* (Warszawa 1826) i Józefa Ignacego Kraszewskiego *Milion posagu* (Warszawa 1847). Do księgozbioru trafił też tomik *Pieśni polskich i ruskich ludu galicyjskiego* folklorysty i propagatora słowiańszczyzny Wacława z Oleska (wł. Wacława Michała Zaleskiego), wydany nakładem znanego lwowskiego księgarza Franciszka Pillera w 1833 r.

Zakończenie

Badania w oparciu na aktach notarialnych ujawniają istnienie domowych księgozbiorów w ziemiańskich siedzibach. Oddziaływanie i wzorce propagowane przez arystokrację i najzamożniejsze ziemiaństwo skłaniały pozostałe warstwy do naśladowania, w miarę możliwości, ich stylu życia, na który składało się m.in. kolekcjonowanie księgozbiorów, starożytności, dzieł sztuki. Chociaż realizowane w różnym stopniu, stanowiły wyróżnik i sygnalizowały przynależność do określonych grup społecznych. W przypadku średniozamożnego ziemiaństwa nie były to z reguły typowo bibliofilskie kolekcje, obfitujące w rzadkie i cenne edycje. Gromadzone raczej w celach poznawczych, z uwagi na praktyczną przydatność i rozrywkę ukazują funkcjonowanie książki jako środka przekazu służącego komunikacji, przekazywaniu informacji, edukacji i zapewniającego relaks. Książka stawała się coraz bardziej obecnym i powszechnym środkiem przekazu w środowiskach zaliczanych do warstw oświeconych.

Model kultury ziemiańskiej, przynależność do elit oświeconych skłaniały do wypełnienia domowych zbiorów ważnymi dla ówczesnej kultury dziełami. W przypadku księgozbioru ziemianina zwracają uwagę liczne druki z nauk humanistycznych i społecznych, w tym ważniejsze opracowania epoki dotyczące historii Polski, co wydaje się typowe dla środowiska. Natomiast w omawianym przypadku warto podkreślić dość liczne opracowania dotyczące ekonomii. Jak należy przypuszczać, Wydzga dbał także o druki poświęcone rolnictwu i sprawom gospodarstwa wiejskiego, pomocne w unowocześnieniu i pomnożeniu dochodów z dóbr ziemskich, znamionujące prawdopodobne znaczne zainteresowanie właściciela wspomnianą dziedziną. Poza opracowaniami odpowiadającymi na poznawcze i utylitarne potrzeby można dostrzec także druki służące rozrywce. Obok literackich dzieł kanonicznych, których znajomość była niezbędna dla przedstawiciela elit, w domowej biblioteczkę ziemianina gościły romantyczne powieści chętnie czytane dla rozrywki i emocji przez ówczesną publiczność. Z pewnością omawiany przypadek, zarówno z uwagi na znacząco liczebność księgozbioru, jak i zróżnicowaną zawartość, stanowi interesujący przykład księgozbioru ziemianina doceniającego walory książki jako środka przekazu.

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta notariusza w Lublinie Ignacego Rzeszotarskiego 1849–1863.
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Ksawerego Chełmickiego notariusza w Lublinie, 1831.
- Bąbiak G., *Sobie, ojczyźnie, potomności... Wybrane problemy mecenatu kulturalnego elit na ziemiach polskich w XIX w.*, Warszawa 2010.
- Bieńkowska B., *Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad czytelnictwem*, „Studia o Książce” 1989, t. 18, s. 65–75.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, cz. 1, *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 5, Warszawa 1902.
- Dymmel A., *Jezierski Feliks*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, A.A. Witusik, J. Ziółek, Lublin 2009, t. 3, s. 138–140.
- Dymmel A., *„Nabożne, szkolne, światowe”. Biblioteczki lubelskich ziemianek w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Na co dzień i od święta. Książka w życiu Polaków XIX–XX wieku*, red. D. Jarosz, A. Chamera-Nowak, Warszawa 2015, s. 189–208.
- Dymmel A., *Rola książki historycznej w kształtowaniu tożsamości narodowej w XIX wieku w świetle domowych księgozbiorów inteligencji, ziemiaństwa i duchowieństwa Królestwa Polskiego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, t. 17, s. 57–72.
- Erber C., *Dzieje książki na Kielecczyźnie w latach 1795–1865*, Kielce 1996.
- Furrer N., *Buch besitz und geistiger Horizont. Zur Rekonstruktion frühneuzeitlicher Privatbibliotheken*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 79–94.
- Głombiowski K., *Problemy historii czytelnictwa*, Wrocław 1966.
- Grębecka W., *Dzieło Krzysztofa Kluka na tle rozwoju botaniki cz. 1 Współczesny punkt widzenia*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2000, t. 45, nr 3/4, s. 161–172.
- Horodyski B., *Zarys dziejów Biblioteki Ordynacji Zamoyskich*, [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, red. K. Budzyk, A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1951, s. 259–341.
- Janik M., *Kalendarografia polska od XVI do XVIII wieku*, [w:] *Kalendarze staropolskie*, red. I. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2013, s. 9–52.
- Kalendarz*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław 1991, s. 402–403.
- Kamińska-Czubała B., *Zbiory Piotra Moszyńskiego. Biblioteka szlachecka w dobie romantyzmu*, Kraków 2019.
- Korzon K., *Polskie biblioteki fundacyjne okresu zaborów*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1981, t. 17, s. 255–261.
- Kozińska-Chachaj J., *Księgozbiory ziemiańskie na Lubelszczyźnie w XIX i XX wieku*, „Bibliotekarz Lubelski” 2004, t. 47, s. 61–74.
- Kula E., *Wkład nauczycieli szkół średnich w szerzenie postępu agrotechnicznego w Królestwie Polskim doby międzypowstaniowej*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2008, t. 17, s. 115–124.

- Kusznier J., *Historia rozwoju telekomunikacji optycznej*, „Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe” 2016, nr 4 (112), s. 145–152.
- Majewski T., *Trudne początki fitopatologii w Polsce*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2009, t. 9, s. 147–158.
- Maleczyńska K., *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*, Warszawa 1974.
- Mardofel B., *Hipolit Estko (1800–1957) i fabryka cukru w Tarzymiechach*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2010, t. 7, s. 289–310.
- Mężyński A., *Wielkoziemiańskie biblioteki publiczne w Polsce w latach 1772–1918*, „Roczniki Biblioteczne” 2002, t. 46, s. 211–242.
- Migoń K., *Problematyka źródłoznawcza w bibliologii*, „Studia o Książce” 1985, t. 15, s. 3–38.
- Minakowski M.J., *Wielka genealogia Minakowskiego* (Wielcy.pl), [on-line:] <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.498303> – 31.05.2023.
- Olszewicz B., *Kartografia polska XIX wieku*, Warszawa 1998.
- Panasiewicz J., *Materiały do dziejów Towarzystwa Rolniczego hrubieszowskiego w Archiwum Państwowym w Zamościu*, „Archiwariusz Zamojski” 2008, t. 7, s. 90–100.
- Pedraza G., Manuel J., *Lector, lecturas, bibliotecas...: El inventario como fuente para investigación historia*, „Annales de Documentación” 1999, nr 2, s. 137–158.
- Ratajczak T., *Polskie modlitewniki różnych wyznań. Studium bibliologiczne*, Warszawa 2019.
- Reizes-Dzieduszycki J., *Działalność kolekcjonerska i bibliofilska przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa polskiego przełomu XVIII i XIX wieku: Działyńscy, Dzieduszyccy, Baworowscy*, [w:] *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 258–269.
- Rok B., *Kalendarz*, [w:] *Encyklopedia książki*, red. A. Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, t. 2, s. 21–25.
- Różycki E., *Z dziejów księgozbiorów i zainteresowań czytelniczych ziemian polskich na dawnych południowo-wschodnich Kresach w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *O etosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s.160–174.
- Sirko M., *Zarys historii kartografii*, Lublin 1999.
- Sobol-Kiełbana M., *Księgozbiór Zbyszewskich i Iżyckich w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Juliusza Słowackiego w Tarnowie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 161–181.
- Szadkowski K., *Napoleon – wojenne refleksje ze Świętej Heleny według relacji Emmanuela hrabiego de Las Cases*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2019, t. 105, s. 37–58.
- Szewczyk J., *Budownictwo z gliny w dawnej polskiej literaturze technicznej*, „Architecturae et Artibus” 2009, vol. 1, nr 1, s. 84–98.
- Szwarc A., *Resursy w Królestwie Polskim (1820–1863)*, „Przegląd Historyczny” 1980, t. 71, nr 1, s. 23–49.
- Tchórzewska-Kabata H., *Pod znakiem światła. Biblioteka Ordynacji Krasieńskich 1844–1944*, Warszawa 2010.

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie księgozbioru Wincentego Wydźgi jako przykładu ziemiańskiej biblioteczki pierwszej połowy XIX wieku. Podstawę źródłową stanowił inwentarz notarialny spisany w 1854 r., znajdujący się w Lublinie w aktach notariusza Ignacego Rzeszotarskiego. Księgozbiór liczący 584 dzieła w 1219 tomach należał do znaczących domowych biblioteczek znanych z lubelskich akt notarialnych z okresu 1808–1863. Ponad połowę zbioru stanowiły druki polskojęzyczne, pozostałą część publikacje w języku francuskim, niemieckim, rzadziej po łacinie i w języku włoskim. Przede wszystkim widoczna jest dbałość o zaopatrzenie biblioteczki w aktualne pozycje. Zasadniczą część książek była wydana w XIX stuleciu, przy czym szczególnie licznie prezentowane są tytuły publikowane po 1815 r. i w kolejnych dziesięcioleciach aż do śmierci właściciela. Jedynie pojedyncze druki pochodziły z ostatnich dekad XVIII stulecia. W wyniku przeprowadzonej analizy ustalono, iż zawartość tematyczna biblioteczki przedstawiała się następująco: opracowania ogólne (3,9%), z nauk społecznych (20,04%), humanistycznych, w tym szczególnie historyczne (16,94%), ponadto geograficzne (11,73%), z nauk matematycznych i przyrodniczych (4,65%), z nauk stosowanych (14,89%). Uwagę zwracają liczne opracowania z zakresu rolnictwa (11,18%), poświęcone nowym metodom uprawy i hodowli. Ponadto w domowym księgozbiorze znajdowały się niezbędne druki religijne, medyczne, z zakresu techniki. Istotne uzupełnienie stanowiła literatura piękna (14,15%) zarówno klasyka, jak i modne powieści, ponadto gramatyki i słowniki. Księgozbiór ukształtowany przez ogólniejsze trendy i wzorce kultury, a także, jak można przypuszczać, indywidualne potrzeby właściciela stanowi interesujący przykład biblioteczki spełniającej, z racji uniwersalnego charakteru, liczne funkcje: m.in. poznawcze, użytkowe, rozrywkowe, estetyczne. Z pewnością omawiany przypadek zarówno z uwagi na znacząco liczebność księgozbioru, jak i zróżnicowaną zawartość stanowi interesujący przykład biblioteki ziemianina doceniającego walory książki jako środka przekazu.

Słowa kluczowe: księgozbiory ziemiańskie, inwentarze, XIX w., Królestwo Polskie, Wincenty Wydźga

A library in a landed gentry's manor in the Kingdom of Poland in the first half of the 19th century in the light of Wincenty Wydźga's inventory

Abstract

The purpose of this article is to present the book collection of Wincenty Wydźga, an example of a landed gentry library of the first half of the 19th century. The source basis was a notarial inventory drawn up in 1854, found in the Files of Ignacy Rzeszotarski, a notary in Lublin. The book collection, consisting of 584 works in 1219 volumes, was one of the more significant home libraries known from Lublin's notarial records from the period 1808–1863. More than half of the collection consisted of Polish-language prints, in addition to French, German, and, less frequently, Latin and Italian. Above all, attention to stocking the library with current items is evident. The bulk of the books were published in the nineteenth century, with particularly numerous titles published after 1815 and in the following decades until the owner's death. Only the single printings were from the last decades of the eighteenth century. As a result of the analysis, it was determined that the thematic content of the library was as follows: general studies (3.9%), from the social sciences (20.04%), the humanities, especially history (16.94%), in addition, geographical studies (11.73%), mathematical and natural sciences (4.65%), applied sciences (14.89%). Attention is drawn to the many agricultural studies (11.18%) devoted to new methods of cultivation and breeding. In addition, the domestic book collection included indispensable religious, medical, technical prints. Fiction (14.15%), both

classics and fashionable novels, in addition to grammars and dictionaries, was an important addition. The book collection, shaped by more general trends and cultural patterns, as well as presumably, the individual needs of the owner, is an interesting example of a library that can, by virtue of its universal character, fulfill numerous functions: cognitive, utilitarian, entertainment, aesthetic, among others. Certainly, the case in question, both because of the significant size of the book collection and its varied contents, is an interesting example of the book collection of a landowner who appreciates the value of books as a medium of communication.

Keywords: landowner libraries, inventories, Kingdom of Poland, 19thc, Wincenty Wydzga